

DONKERGROEN BIJNA ZWART

MAREIKE FALLWICKL

**DONKER
GROEN
BIJNA
ZWART**

Vertaald uit het Duits
door Irene Dirkes

Nieuw Amsterdam

Voor Edith Havel

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door ondersteuning
van het Bundeskanzleramt Oostenrijk

Eerste druk juni 2019

Tweede druk augustus 2019

Oorspronkelijke titel *Dunkelgrün fast schwarz*

© Frankfurter Verlagsanstalt GmbH, Frankfurt am Main 2018

© Nederlandse vertaling Irene Dirkes / Nieuw Amsterdam 2019

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Moker Ontwerp

Foto auteur © Gyöngyi Tasi

NUR 302

ISBN 978 90 468 2518 1

www.nieuwamsterdam.nl

Moritz

2017

Moritz strijkt met zijn vingertop over Alaska, de moedervlek onder Kristins navel. De moedervlek is donker en zo groot als een duimnagel. Links ervan zitten kleine levervlekjes, ze beschrijven dezelfde boog als de Aleoeten, een eilandengroep in de Beringzee. De moedervlek ziet eruit als een wat scheve vallende ster. Of als een tekstballonnetje. Maar als Moritz hem aanraakt, denkt hij aan Alaska. Aan logge ijsberen en wit in alle schakeringen: zinkwit, loodwit, verraderlijk stralend barietwit. Dat heeft hij Kristin nog nooit verteld.

Moritz is alleen met de buik. Zijn vingers strelen de huid, hij voelt hoe ruw ze zijn vergeleken met de huid, die strakgespannen is en niet meegeeft, maar toch zacht is. Hij schuift zijn vingers verder, centimeter voor centimeter, er is veel te onderzoeken, hij voelt en tast en verwondert zich. De buik pulseert lichtjes. Hij leeft, wat Moritz intimiderend vindt. Hij kan er niet aan wennen. De huid is als wit schilderdoek, een gladgestreken weefsel. Het leven zal een verhaal gaan schilderen, zonder te aarzelen, met zwierige, krachtige penseelstreken, een verhaal over noodlottige en suikerkleurige dagen.

Hij legt zijn vlakke hand op de buik en wacht tot de baby schopt. En dat doet hij. Met een handje of een voetje, een elleboog of een knie, schopt de baby precies daar waar Moritz de strakke, warme huid aanraakt, Moritz kan het zien. Misschien voelt de baby de warmte, misschien is het toeval. De buik vervormt, krijgt welvingen die meteen weer verdwijnen. Daarbinnen is zijn kind.

In de avonduren, nadat hij Kristins benen heeft gemasseerd en ze in slaap is gevallen, is de buik van hem. Dat is zijn tijd. Dan bestaan alleen zij beiden, de baby en hij. Geen Kristin die zijn hand pakt om op een bepaalde plek te leggen, geen Kristin die onderzoekend naar zijn gezicht kijkt, op zoek naar emoties die hij dan in zijn gezichtsuitdrukking pro-

beert te leggen: trots, vreugde, vertrouwen. Het is moeilijk de juiste gevoelens te laten zien en de foute te verbergen, als zijn gezicht eenmaal open is, vermengen de gevoelens zich, ze zijn hem te slim af en ontglippen hem.

Ze praten niet hardop met elkaar, hij en de baby, eerder innerlijk, hij vertelt het kind over de kleuren en de sneeuw die zal komen, over de eerste kersen in de zomer en perfect ronde kiezelstenen. Het kind antwoordt niet, maar het is er, het luistert naar hem en schopt.

Kristin mompelt iets in haar slaap wat hij niet verstaat. Ze draait zich op haar zij, hij legt een kussen onder haar buik. De huid glanst licht, is bijna doorschijnend. Er zitten een paar fijne scheurtjes in, die er van dichtbij bekeken puntig uitzien. Als bliksemschichten van aquarelverf, uit een onzekere hand gevloeid. De huid doet hem denken aan ongaar strudel-deeg, melkachtig en stroperig, maar verrassend elastisch. De baby is nu, in de vijfendertigste week, vijfenveertig centimeter groot en tweeduizend gram zwaar. Het is een meisje. Zijn meisje. In oktober zal hij vader van een dochter zijn. Die gedachte speelt voortdurend door zijn hoofd en toch heeft hij er geen beeld bij. Hoe moet hij zich op het moment van de geboorte gedragen, als alles openbreekt en opnieuw vorm krijgt, hoe kan hij zich schrap zetten tegen de golf van emoties? Hij herinnert zich een andere golf, die hem lang geleden heeft weggespoeld. Troebel, vies water. Het droge knakken en de stilte. Hij herinnert het zich en ook weer niet. De mens heeft een talent om te verdringen, om niet ten onder te gaan in een oud moeras. Hij praat er niet over, hij denkt er niet aan. Hij verjaagt de angst, het leven zal niet twee keer toeslaan, zegt hij tegen zichzelf, het zal hem niet nogmaals op dezelfde plek treffen.

Plotseling beweegt de baby en haalt Moritz uit zijn gedachten. De buik heeft een grote uitstulping aan de linkerkant, scheef en vervormd. Het ziet er merkwaardig uit, echt vreemd. Moritz trekt zijn hand terug. Het is tijd om Kristin wakker te maken en naar bed te gaan. Het is al twaalf uur, Moritz is moe. Hij rekt zich uit en zet de tv uit.

Op dat moment wordt er aangebeld. Hij schrikt en vraagt zich af wie dat kan zijn, op donderdagavond, om deze tijd. Waarschijnlijk heeft iemand zich in het naambordje vergist en is het bezoek voor de jonge buurvrouw van tegenover, die met de vuile gympen en de okerkleurige eenzaamheid in haar ogen. Maar net als hij Kristins benen van zijn schoot

haalt, wordt er opnieuw aangebeld. Het geluid snijdt als een zwaard door de stilte. Hij staat op, loopt naar de deur en doet open.

Moritz herkent hem meteen. Hij is ouder geworden, natuurlijk, en toch ziet hij er net zo uit als vroeger. Kort, blond haar, ijsblauwe ogen en een glimlach die mannen vergevingsgezind maakt en vrouwen onrustig. Hij draagt een grote zwarte koffer, op zijn colbert parelen regendruppels.

Voor hem staat Raffael.

Zijn beste vriend.

Ze hebben elkaar zestien jaar niet gezien.

Marie

1986

Ik was vergeten dat er sterren bestaan. Ik sta bij het raam en vraag me af wanneer ik ze voor het laatst zo helder heb gezien, de sterren die in de grote stad achter het felle licht verbleken, en ik weet het niet. Misschien op mijn dertiende, tijdens mijn laatste zomer op het platteland bij tante Grete, toen ik achter de boerderij in de wei was gaan liggen, mijn hoofd vol gedachten die nu allang verjaard zijn. In Wenen heb ik niet op de sterren gelet, Wenen geeft te veel licht, op sommige nachten kon ik ze alleen maar vermoeden, zag ik ze vanuit een ooghoek, maar ik schonk ze geen aandacht. Nu zijn ze er. Dichterbij dan ooit. Ik verbaas me op een kinderlijke manier, voel de verwondering, het trekt en duwt in mijn borst. De sterrenhemel daalt op me neer, omhult me, maakt me duizelig en leeg, het voelt goed. Ik ben piepklein vergeleken bij deze donkere, met lichtpuntjes doorschoten oneindigheid, door toeval ben ik naar deze plaats in het universum geslingerd. Ik heb geen omtrek, geen begin en geen einde. Het is alsof ik met de duisternis versmolten ben, alsof de sterren me naar zich toe trekken, naar de plek waar ik eigenlijk thuishoor.

Er komt een herinnering bij me op. Ik zit op schoot bij mijn vader, in zijn schommelstoel in de hoek, en hij vertelt me iets over sterrenbeelden, over Leo Minor, de Kleine Leeuw, en over Boötes, de Ossenhoeder, wijst me hun vormen aan in een dikke, in leer gebonden atlas met lichtbruine pagina's, de kleur doet me denken aan de koffie verkeerd die hij 's morgens drinkt. Hij draagt een kriebelige wollen trui en heeft zijn armen om me heen geslagen, hij tikt met zijn vinger op de plaatjes in het boek over planetenkunde, ik ben klaarwakker en geïntimideerd. Meer dan deze namen schiet me niet te binnen, en als ik nu de hemel afzoek naar die sterrendieren vind ik ze niet. Het moet een bijzonder moment geweest zijn, want ik zat niet vaak bij mijn vader, die zich meestal afzonderde en verdiept was in zijn boeken. Die boeken waren voor mij niet toegankelijk,

net zomin als hij. Zijn bovenbenen waren dun en knokig, maar ik zat stil om zo lang mogelijk te mogen blijven, hem het gewicht van mijn lichaam niet te laten voelen en het moment uit te stellen waarop hij me onder mijn armen pakte, optilde, op de vloer zette en vergat.

Moritz zucht in zijn slaap. Ineens haalt de realiteit me terug, de vermoeidheid drukt op me, mijn armen doen pijn van het tillen van de dozen en de kratten. Mijn shirt ruikt naar zweet en stof. Ik draai me om. In de slaapkamer staan alleen een lege kast en het enorme bed met de twee matrassen, waarop Moritz zojuist in slaap is gevallen terwijl ik zijn rug streelde. Hij was opgewonden en onrustig, net als wij allemaal, hij heeft de hele dag met zijn koffertje vol stiften en speelgoedautootjes tussen het huis en de verhuiswagen heen en weer gelopen, zijn broek vies, zijn krullen bezweet. Van uitputting viel hij bijna meteen in slaap, zonder veel te zeggen.

Sinds ik kinderen heb, weet ik dat warmte een geur heeft. Een kind ruikt naar warmte, vooral bij de slapen, bij de haarinplant, het ruikt naar een gevoel waarvoor geen naam bestaat, naar zachtheid, naar vertrouwen. Nooit eerder had ik het zo warm als met een baby op mijn buik, die slaapt zonder te bewegen en daarbij zo veel hitte uitstraalt dat mijn huid niet weet wat hij ermee moet. Ik sla die hitte vanbinnen op. Sinds ik kinderen heb, heb ik het niet koud meer.

Het is te donker om Moritz' gezicht te kunnen onderscheiden, hij ademt weer gelijkmatig. Ik kijk om me heen in de donkere kamer met de boerenmeubels, waarvan nu alleen de massieve omtrekken te zien zijn, en ik probeer me thuis te voelen. Maar zo voelt het nog niet. Dit is nu mijn thuis, ik zal hier, als alles volgens plan verloopt, heel lang blijven. Ik kijk nogmaals naar buiten. De sterren zijn teruggeschoten naar hun plaats ver weg, ongelooflijk helder en toch weer onbereikbaar. Misschien had ik, zoals mensen sinds jaar en dag doen, iets moeten wensen, nu voelt het alsof ik dat heb verzuimd. De aangename ongebondenheid vind ik niet terug, de aarde houdt me weer vast, ik hoor geluiden om me heen, ik voel de muren die me omringen. De geur van mijn vaders pijptabak is verdwenen.

Sophia zal zo meteen honger krijgen en gaan huilen, Alexander loopt met haar op zijn arm door het labyrint van verhuisdozen in de woonkamer om haar af te leiden tot Moritz slaapt. Ik zal haar overnemen en met

haar bij Moritz gaan liggen, haar de borst geven en ons allemaal toedekken. Wij zullen het niet koud krijgen deze nacht.

Moritz verkent het huis op zijn eigen manier. Hij observeert, registreert en kijkt. Sinds we in deze onbekende omgeving zijn, valt het me meer dan ooit op dat hij de wereld leert begrijpen door die te bestuderen. Moritz doet de deur van een kamer open, blijft staan en kijkt. Hij bekijkt de meubels, het plafond en de ramen zonder zich te bewegen. Ik loop om hem heen met schoon beddengoed, raak hem niet aan, laat hem staan, verzonken in zijn waarneming. Hij beslist zelf wanneer hij genoeg gezien heeft en zich weer kan bewegen. Het heeft lang geduurd voor hij het huis binnen kon gaan, hij bleef op de drempel naar binnen staan loeren en stond ons in de weg. Ik heb geleerd hem met rust te laten, hem niet het onbekende in te trekken, omdat hij dan begint te schreeuwen en te huilen, hij verstart en krimpt ineen. Als hij een kamer binnenkomt die hij al kent, glimlacht hij, dan gaat hij op de doorgezeten bank liggen of speelt hij met de kleurige knopen uit het ladekastje, dan is hij rustig.

We legen de kratten, hangen onze kleren in de kasten, brengen rommel weg en maken alle kamers schoon van dit huis, dat elf jaar leegstond. Op sommige plekken zitten vastgekoekte stoflagen en spinnenwebben, pissebedden vluchten uit de schuilplaatsen waar ze jarenlang in alle rust hebben geleefd. Ik boen de keuken met schoonmaakazijn, bij het vegen van de kelder zet ik een jagershoedje op zodat er geen spinnen in mijn haar kunnen vallen, het hing op een haakje naast de voordeur. Alexander heeft maar drie dagen om te helpen, dan moet hij terug naar Wenen, naar de universiteit. Het semester begint pas in oktober, maar hij moet werkstukken schrijven en tentamens doen, misschien wil hij ook gewoon alleen zijn. Hij zal maar af en toe hiernaartoe komen, in de weekends, twee keer in de maand misschien, met de oude Ford die hij voor dat doel heeft gekocht, rood met butsen in de achterportieren. Ik heb niet eens een rijbewijs.

Hij brengt de oude spullen, die in geen jaren zijn aangeraakt, naar de vuilstortplaats van de stad, beneden in het dal. Twee bestofte geweren heeft hij gevonden, en vergeelde foto's waarop mannen met bakkebaarden

en sombere gezichten ernstig in de camera kijken, kapotte fietsen en een heleboel weckpotten met vlierbessengelei, jam en augurken. Sophia leg ik in de mooie houten wieg die hij in de garage heeft ontdekt, hij heeft hem geschuurd en opnieuw gelakt. We weten niet wie de wieg heeft gemaakt en het hout bewerkt, ook niet hoe oud hij is. Natuurlijk zou Alexander het aan zijn moeder kunnen vragen, maar dat komt niet bij hem op. Haar zelf bellen en praten over dingen uit het verleden, die mij niets aangaan volgens haar, durf ik niet. Ik maak me geen illusies. Ze heeft zich wat beters voor haar zoon gewenst. Ze heeft het nooit gezegd, maar het was goed te zien aan de harde, rechte lijnen om haar mond en de smalle kringen onder haar grijze ogen. Alexanders ouders hebben niet één keer gebeld sinds we het huis op de berg hebben betrokken.

Van wie die oude wieg ook was, Sophia voelt zich er prettig in. Ik word door een onverklaarbare weemoedigheid overvallen als ik het met de hand vervaardigde houtsnijwerk bekijk, omdat de tijd, terwijl hij verstrijkt, alles meeneemt, tot er maar enkele dingen overblijven, een paar afgetrapte schoenen, een jagershoedje, een foto met een kartelrandje. Ik kende die mensen niet en voel me toch met hen verbonden. Mijn kinderen zijn familie van hen, stammen van hen af, zonder hen zouden mijn kinderen niet zijn zoals ze zijn. Ik maak schoon en ruim op wat ze hebben achtergelaten. En op een dag zal dat ook met de dingen gebeuren die van mij zijn overgebleven en niemand meer tot nut zijn.

Het huis is oud, het heeft één woonlaag en een kelder, het is niet zo'n kast van een huis voor meerdere generaties zoals de andere huizen in het dorp. Wie heeft het gebouwd en wanneer? Was er te weinig geld of te weinig ambitie? Heeft Alexanders grootvader het geërfd of gekocht? Ik heb zo veel vragen, maar er is niemand aan wie ik ze kan stellen. Alles wat ik weet, is dat zijn grootvader hier met zijn vrouw heeft gewoond, nadat hij zijn praktijk met het aangrenzende woonhuis in de stad aan zijn zoon had overgedaan en met pensioen ging. Ze zouden hun dagen gaan slijten in dit huis, op de berg in de natuur, met een tuin eromheen en het café ernaast om een biertje te drinken en een kaartje te leggen. Hij heeft er maar een paar jaar van kunnen genieten. Ze zijn omgekomen bij een ongeluk, hij en Alexanders grootmoeder, ze zijn met auto en al van het talud gestort toen ze op weg waren naar Berchtesgaden om een middagwandeling te maken. In de oorlog was hij hospitaalsoldaat, dat heeft

Alexander verteld, daarna heeft hij een opvanghuis voor gewonden en oorlogsinvaliden opgezet, hij was geen arts maar klokkenmaker. Ik stel me voor dat hij niet zozeer behandelde, maar veeleer heeft geluisterd. Zijn zoon, Alexanders vader, heeft medicijnen gestudeerd en het voormalige opvanghuis voor mensen met een trauma veranderd in een kno-praktijk. Alexander zal die praktijk overnemen en over een paar jaar zal hij zijn naam op de voorbestemde plaats op het messing plaatje zetten. Het is vast fijn zo'n plek te hebben, een bestemming te volgen.

Ik sta op het balkon voor de slaapkamer waarvandaan je vrij uitzicht hebt over het dal, het Salzburger Becken, ver beneden slingert de Salzach door de brede bedding. Ik heb nog nooit vanaf zo'n hoogte naar een landschap en de horizon gekeken, ik voel me verheven, los van de aarde. Op het balkon geniet ik van de angst dat ik zou kunnen vallen, niet op de straat, nee, helemaal naar beneden, het dal in, de stad in, kilometers ver vallen als een lange glijvlucht. Links rijzen twee bergachtige bulten omhoog, de Kleine en de Grote Barmstein, en op heldere dagen moet je daarachter Salzburg kunnen zien liggen, de stad die dan zilver oplicht in de zon. Ik ben er nog nooit geweest. Ook het huis op de Dürrnberg heb ik pas voor het eerst gezien toen we er met ons hele hebben en houden voor stonden, zelfs geen foto kende ik ervan. Alexander deed de deur open en drukte zonder iets te zeggen de reservesleutel in mijn hand, vervolgens zette hij alle ramen open om de muffe oudemensenlucht te verdrijven.

Hij praat niet over zijn grootouders terwijl hij hun bezittingen sorteert en weggooit, pragmatisch en onverschillig als een vreemde. Hij was als kind elke zomer een paar weken hier en soms lijkt hem bij het opruimen iets te binnen te schieten. Ik zie hoe hij aan een gebreid grijs vest ruikt voordat hij het in een vuilniszak stopt en met zijn vingers op de snaren van de deurciter tokkelt. In een in linnen gebonden album zitten foto's van hem, je ziet hem als een bleke, vrolijke jongen, bij het onkruid wieden met zijn grootmoeder, met een met frambozen besmeurde mond, op één foto heeft hij een witte kat in zijn armen. Alexander met Murzel, zomer 1969, staat er in een duidelijk handschrift onder. Zijn grootmoeder ziet eruit als een vrouw die maar zelden lief glimlacht. Ik heb het album in de woonkamer in de boekenkast gezet, tussen de botanische encyclopedie en een Kosalik-roman, zodat ik het kan bekijken als Alexander weg is.

Hij gooit de grote vuilniszak over zijn schouder. De deurciter laat hij hangen.

Twee dagen later loopt Moritz aan mijn hand in het bos en kijkt rond. Hij wil niet laten zien dat het bos hem bang maakt, toch merk ik het. Hij blijft staan, gaat op zijn hurken zitten en port tegen een regenworm die op de weg ligt. Een kind aan je hand vertraagt alles, elke beweging, ook het kijken en het denken. Dat geeft niet, ik pas me aan, ik heb tijd. We zijn nog niet ver gekomen op onze eerste wandeling, we zijn net voorbij het buurhuis waarin het enige café van het dorp is gehuisvest. De klanten zijn meestal toeristen die de zoutmijn hebben bezocht en daarna wat rondwandelen totdat de bus hen terugbrengt naar het dal, of gepensioneerd uit het kurhaus. De eigenaresse van het café heeft vanaf haar balkon naar me geknikt. Er heeft tot nu toe niemand een praatje met me gemaakt. In het andere buurhuis, dat een beetje onder ons huis tegen de helling zit geplakt, bewegen af en toe de gordijnen. Ik weet niet hoe die mensen heten.

Ik ben import, de vreemde over wie in het dorp wordt gekletst. Ik ken dat uit mijn kindertijd, als ik op bezoek was bij tante Grete in Stiermarken, waar de klets-kousen roddelden over de nummerborden van de bezoekers voor de pastorie, het nieuwe kapsel van de doktersvrouw en de afwezigheid van mijn ouders. In plaatsen waar nooit iets gebeurt, waar iedere dag roerloos overgaat in de volgende, is elk klein dingetje van belang en als er geen klein dingetje is, dan wordt er eentje bedacht, doorverteld en opgeblazen. Het deert me niet. De mensen hebben wat vertier nodig om hun vertrouwen in de wereld niet te verliezen. Ik glimlach naar iedereen die ik tegenkom.

Sophia zit in de draagdoek die ik voor mijn borst heb gebonden, het is een cadeau van Carlotta. 'Zo zie je eruit als een Afrikaanse,' heeft Carlotta gezegd, 'en bovendien is het heel praktisch.' En dat klopt, omdat ik mijn handen vrij heb voor Moritz. Alleen mijn moeder is ervan overtuigd dat het niet goed voor mijn rug kan zijn op deze manier een kind te dragen. Ik heb Sophia al veertig weken in mijn buik vervoerd, erger kan het nauwelijks worden.

'Dood,' stelt Moritz vast, en hij komt weer overeind en pakt mijn hand. Als we verderlopen doet hij een grote stap over de verdroogde regenworm heen.

Hij is bijna vier weken geleden, vlak voor onze verhuizing, drie geworden, we hebben het met z'n vieren gevierd met een rozijnentulband en

een uitstapje naar het Böhmischer Prater, het kleine pretpark waar hij niet in de draaimolen durfde. Moritz heeft geen enkel vriendje van zijn leeftijd.

We zijn nu al hiernaartoe verhuisd, drie jaar voordat Alexander afstudeert, omdat we met ons vieren niet in onze eenkamerwoning in Wenen passen en opdat Moritz en Sophia vast kunnen wennen aan de plaats waar ze zullen opgroeien.

Aan de telefoon zei de kleuterleidster dat ze dit jaar niet veel nieuwe kinderen hebben, drie of vier, in totaal zijn er elf kinderen. Ik ga Moritz 's morgens om half acht brengen en om half twaalf ophalen, dat is vier uur, twintig uur per week waarin we niet bij elkaar zijn. Alle gedachten die daarover in me opkomen, smoor ik meteen in de kiem. Hij moet er mee leren omgaan.

Een zwakke wind ruist door de bladeren en het lijkt inderdaad of de lucht hier frisser is dan in onze wijk in Wenen, waar het buiten naar uitlaatgassen rook en in het trappenhuis naar urine. De bosweg stijgt en maakt bovenaan een bocht, daarachter ligt een kort stuk geasfalteerde weg, ik weet niet waarom. Als Moritz vraagt wat die halve straat daar doet midden in het bos, sta ik met de mond vol tanden.

Er liggen hoge, met mos en boompjes begroeide rotsen langs de kant van de weg en ik heb zin om erop te klimmen, de vochtige steen onder mijn vingers te voelen en met mijn voeten naar spleten te tasten om me af te zetten. Ik zou dan het gewicht van mijn lichaam met eigen kracht omhoogduwen, me losmaken van de vaste grond, een risico nemen. Het moet heerlijk zijn daarbovenop te staan, ongezien. Ik had een ander mens kunnen zijn als ik op een plek als deze was opgegroeid.

Ik kijk omhoog tot Moritz aan mijn hand trekt. Na een paar meter wordt het bos opener en zien we een parkeerplaats. We hebben het kurhaus gevonden. Het is groot en wit met veel ramen, waaruit lichtgele handdoeken te drogen hangen. We kijken om ons heen, er is geen mens te zien. De stilte is als gelei die onze oren in stroomt en ze afsluit. Een smalle, steile weg voert naar de kerk beneden, er loopt een stenen muurtje langs en een voetpad met een leuning. Het is hier mooi, op de idyllische manier zoals alleen de natuur mooi kan zijn, met zacht licht en de voortdurend ruisende bossen. Natuurlijk word je weer gezond in een dorp als dit, dat uit rust bestaat.

‘Het is hier overal berg, mama,’ zegt Moritz, en hij heeft gelijk, de wegen

gaan bergop en bergaf, nergens is het vlak. De huizen liggen verstopt tussen een opeenhoping van heuvels en hellingen, velden en bossen. Het is anders lopen, bewuster lopen, geen geslof en geslenter. Wie hier vooruit wil komen, moet zich inspannen.

De kerk is van zalmkleurige steen, bijna roze, met witte aders, op de toren en het schip troont een dak van donker metaal. De kerk is sober en eenvoudig, vroege barok, gebouwd aan het eind van de zestiende eeuw. Ooit kon je je in het marmer spiegelen, heb ik gelezen, zo glad was het gepolijst. Bij de aanblik van de verweerde, verbleekte stenen kan ik me dat niet voorstellen. Op dat moment slaat de klok één enkele keer, het is kwart over twee. Moritz loopt voorzichtig langs de leuning, alsof hij niet weet hoe zijn lichaam zal reageren op de daling van de weg, die uitkomt op het plein voor de kerk, waar een grote, schaduwrijke linde staat met een houten bank rond de dikke stam. *Door de kinderen van de lagere school gepland ter gelegenheid van het honderdjarig huwelijksjubileum van keizer Franz-Joseph en zijn Sisi in 1954* staat er op een aan de stam bevestigd bordje dat ik Moritz voorlees.

‘De boom is tweeëndertig jaar oud,’ zeg ik, en Moritz kijkt omhoog naar de donkergroene kroon, zonder te weten hoelang het duurt tot er zo veel jaren verstreken zijn.

‘Aha,’ zegt hij. Hij draait zich om en kijkt naar de huizen. Schuin naast de linde staat een klein, witgeverfd huisje, waar op de gevel in blauwe krulletters *Maria’s Kruidenierswinkel* is geschreven. Vandaag is het zondag, de enige winkel van het dorp is gesloten. Hier kun je eieren, melk, brood, worst en tijdschriften kopen, meel, schoonmaakmiddelen en maandverband, alles waarvoor het niet loont om naar de stad te gaan, temeer daar de bus maar een paar keer per dag naar het dal rijdt. Moritz drukt zijn gezicht tegen de ruit van de dichte deur, maar die is van melkglas, je kunt binnen niets zien.

Het huisje leunt met de achterkant tegen de muur van het kerkhof. De kerk staat in zijn eigen steengroeve, dicht bij de rots waaruit het marmer afkomstig is, maar niet dichtbij genoeg, want hij verzakt al sinds de bouw. De kerk is niet op het rotsplateau gebouwd, maar ernaast, voor de helft op zandgrond, en zoals alles wat niet goed gefundeerd is, stort hij in. Ik zoek naar aanwijzingen dat dat klopt, maar vind ze niet. De beroemde bedevaartsplaats ziet er oud en moe uit, maar stabiel. Tegenover de kerk bevindt